

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯУДК 330.8 (477)
JEL B19, B31

В. В. НЕБРАТ,
доктор економічних наук,
завідувач відділу економічної історії
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

**ІНТЕГРАЛЬНО-СВІТОГЛЯДНІ ПІДХОДИ
У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**UDC 330.8 (477)
JEL B19, B31

VIKTORIIA NEBRAT,
Doctor of Econ. Sci.,
Head of Department of Economic History,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

**INTEGRAL-WORLDVIEW APPROACHES
IN STUDYING THE HISTORY
OF UKRAINIAN ECONOMIC THOUGHT**

Серед пріоритетів реформування системи вищої освіти в Україні одним з ключових є забезпечення нової якості фахової підготовки економістів. Це означає не тільки розроблення та впровадження нових освітніх стандартів, визначення фахових компетенцій і переліку дисциплін, але й нове наповнення навчальних курсів, їх адекватність сучасним реаліям і відповідність актуальним викликам динамічного сьогодення. Не останнє місце серед завдань оновлення системи економічної освіти посідає подолання догматів радянської економічної науки, методологічних канонів економічного детермінізму, упередженого ставлення до національної інтелектуальної спадщини.

У комплексі фундаментальних і прикладних (спеціальних) дисциплін особливу роль відіграє історико-економічний блок. Економічна історія та історія економічних учень – це дисципліни базової підготовки фахівців з економіки, фінансів, державного управління. Вони розкривають внутрішню логіку розвитку господарства та наукових знань про нього, дозволяють у довгостроковій ретроспективі досягнути складні процеси суспільного поступу в їх конкретних проявах, історичній тяглоті та взаємозумовленості, формують системне мислення й цілісне уявлення про генезу наукової думки, заходи економічної політики та зміни господарського середовища.

На засіданні круглого столу “Історико-економічна освіта у формуванні компетентностей фахового економіста”, проведеного 25 квітня 2018 р. в університеті © Небрат Вікторія Василівна (Nebrat Viktoriia), 2018; e-mail: victoria_nebrat@ukr.net.

“КРОК” за участю фахівців з економічної історії ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, КНУ імені Тараса Шевченка, ДВНЗ “КНЕУ імені Вадима Гетьмана”, відбулася презентація навчального посібника “Нарис історії економічної думки України кінця XIX – початку XX ст. в особистостях” [1]. Це видання за науковою редакцією доктора економічних наук, професора І.Ф. Радіонової укладене на допомогу студентам, які вивчають курси “Економічна теорія та історія економічної думки”, “Історія економічних вчень”, “Історія економічної думки в Україні”. Зважаючи на те, що історико-економічна складова фахової підготовки економістів послідовно зменшується, навчальні курси об’єднуються або втрачають статус обов’язкових для вивчення, підготовка такого видання заслуговує на схвалення, адже автори намагалися компенсувати скорочення аудиторного часу додатковими матеріалами для самостійної роботи студентів.

Насамперед варто підкреслити, що жанр нарису, означений назвою посібника, знімає з авторів відповідальність за повноту викладу здобутків української економічної думки кінця XIX – початку XX ст. Як вказано в анотації, матеріал подається у вигляді інформації про життєвий шлях, політичну, громадську та наукову діяльність одинадцятьох видатних українців з акцентом на їхній внесок у розвиток економічної думки. Іншими словами, йдеться не про вчених-економістів і викладачів політичної економії, хоча саме цей період був найпродуктивнішим у становленні та розвитку економічної науки – новаторських ідей, напрямів дослідження та наукових шкіл на українських теренах. Натомість автори обрали критерієм включення до свого посібника економічний доробок особистостей, відомих в Україні та за її межами як політичних і громадських діячів, послідовних прихильників ідеї *української державності*. Така позиція є вмотивованою та слушною з огляду на нестачу навчальної та наукової літератури, яка б орієнтувала сучасного молодого читача на вивчення національних духовних та інтелектуальних надбань в їх самотності, історичній контекстуальності та світоглядній цілісності, осягнення концепцій розбудови національної економіки на засадах громадянської активності та соціальної відповідальності, консолідації українського суспільства.

За роки державної незалежності України, відколи розпочався новий етап у вивченні національної наукової спадщини, вийшло друком лише кілька навчальних посібників з цієї проблематики. Заслуга в цьому належить таким визнаним новаторам у дослідженні історії української економічної думки, як С. Злупко, Л. Корнійчук, І.-С. Коропецький, Е. Лортікян. Вони ще у 1990–2000-х роках відкрили цілу плеяду славетних постатей в історії національної та світової науки – наших земляків, заклали основи ретроспективного аналізу та історико-теоретичного узагальнення процесів зародження та розвитку економічної думки на українських теренах від доби середньовіччя до сьогодення. Окремі навчальні видання, що побачили світ протягом останнього десятиліття, містять розділи, присвячені внеску українських учених у розвиток світової економічної науки. Але нових посібників з історії української економічної думки, на жаль, тривалий час не було. Позитивною тенденцією є поява ряду монографій, на сторінках яких у проблемно-персоніфікованому ключі представлено пошуки й здобутки мислителів, учених і політичних діячів другої половини XIX – початку XX ст. у контексті розроблення теоретичних основ розвитку грошово-кредитних відносин і банківської діяльності, ринкових реформ, політики протекціонізму, еволюції теорії економічного розвитку, генези теоретичних основ

фінансової політики держави, формування парадигми підприємництва в економічній теорії та господарській практиці тощо.

Рецензований навчальний посібник істотно доповнює наявну навчальну та наукову літературу. Він містить дані про основні факти життя та громадської діяльності таких представників українського господарського руху, як В. Будзинівський, Т. Войнаровський, Є. Олесницький, В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський, М. Павлик, А. Шептицький, а також стислий виклад їхніх економічних поглядів, що репрезентують економічну програму національного відродження та розвитку. Як наголосила у своєму вступному слові науковий редактор посібника І. Радіонова, економічні погляди цих осіб безпосередньо пов'язані з ідеями творення Української держави в часи бездержавності, розбудови українського громадянського суспільства, зростання національної свідомості українців, формування теорії та практики національної економіки [1, с. 4].

Слід зауважити, що економічний світогляд В. Будзинівського, Т. Войнаровського, М. Грушевського, Є. Олесницького, М. Павлика, І. Франка, А. Шептицького та їхня подвижницька діяльність на ниві формування та утвердження національних господарських інституцій раніше вже дістали певне висвітлення на сторінках піонерних видань з історії української економічної думки. Головною відмінністю нового посібника є послідовне дотримання цілісного *інтегрального підходу* в інтерпретації економічного доробку цих особистостей. Даний підхід реалізується через визначення духовно-світоглядних засад “праці над економічним поступом народу” [1, с. 77], розкриття єдності наукової та політичної позиції провідників української нації в період її формування.

У “Нарисах” уперше у вітчизняній фаховій літературі подано економічну концепцію теоретиків українського націоналізму Д. Донцова, В. Липинського, М. Міхновського. Їхній науковий доробок у частині обґрунтування ролі економічних факторів національного розвитку та *концепцій будівництва ефективної держави* на засадах конструктивного економічного націоналізму до цього часу був поза увагою вчених-економістів і, тим більше, не згадувався у навчальних виданнях. Проте потужний пласт української суспільно-політичної наукової традиції, її ціннісні орієнтири та соціотворчий потенціал сьогодні актуалізовані викликами гібридного геополітичного протистояння, деструктивними тенденціями, що становлять загрозу для національної конкурентоспроможності та державного суверенітету. Питання, що перебувають у фокусі посібника з історії економічної думки України кінця XIX – початку XX ст., є надважливими у контексті “пробуксовування” економічних та інституційних реформ; кризи ідентичності, що руйнує українське суспільство; інституційної неспроможності держави в умовах зрощення влади і бізнесу; інерції мислення; відсутності візуалізації успішного майбутнього країни та стратегії його будівництва; нестачі політичної волі до змін та інших проблем, що мають як історичну складову, так і новітні детермінанти і каталізатори.

На нашу думку, цінність нового видання з економічної історії визначається своєчасністю звернення до концепцій, які є альтернативними як щодо класової доктрини марксизму, так і щодо класичного економічного лібералізму. Нагадаємо, що основоположник *економічного націоналізму* як ідеології, наукового вчення та політичної доктрини німецький економіст Ф. Ліст аргументував роль нації як продуктивної сили суспільства, започаткувавши нові підходи в розумінні рушіїв і

детермінант економічного розвитку. Його неприйняття лібералізму як єдиного шляху досягнення економічного успіху і соціальної згоди, критика “химеричного космополітизму” та “мертвого матеріалізму” набули продовження у працях українських теоретиків конструювання політичної нації, національної держави й економіки.

Студентам надається можливість самостійно проаналізувати та оцінити науково-практичну значущість ідей і теоретичних положень, викладених у працях українських діячів, на основі текстових частин розділу “Хрестоматія”. Тут, зокрема, бачимо витяги з історико-економічних розвідок “Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси” Т. Войнаровського, “Історія України-Руси” М. Грушевського та “З історії робітничого руху в Австрії” І. Франка; аналітичні матеріали “Аграрні відносини в Галичині” В. Будзиновського та “Фінанси Галичини” Є. Олесницького; фрагменти програмних праць теоретиків національного державного будівництва – “Як будувати рідну хату?” А. Шептицького, “Листи до братів-хліборобів” В. Липинського, “Самостійна Україна” М. Міхновського, “Заповіт борцям за визволення” В. Винниченка та ін.

У працях провідників української державності бачимо їхню ідейну і теоретичну спорідненість з представниками західноєвропейської економічної, соціологічної та філософської думки, зокрема – співзвучність з відомими положеннями К. Янга та О. Конта про можливість та роль “соціального конструювання” в суспільному поступі. Свідома воля й активна рішучість до дій, спрямованих на самореалізацію та самоствердження, є, за Д. Донцовим, ознаками європейського світогляду [1, с. 47]. Натомість сприйняття долі як невідворотної зовнішньої сили, пасивно-споглядальна позиція притаманні азійській цивілізації. Інакше кажучи, “пробудження нації” та її реалізація як продуктивної сили спроможні змінити історичну траєкторію розвитку, створити нову економічну реальність на основі іншого інституційного порядку.

Нове видання з історії економічної думки України адресоване насамперед студентській молоді та містить цілий ряд положень, спрямованих у майбутнє. Потужний державотворчий потенціал має консолідуюча ідея В. Липинського про “територіальний патріотизм української нації” як солідарну *відповідальність за рідний край* [1, с. 57–62]. У своїх “Листах до братів-хліборобів” він наголошував: не звеличування винятковості свого етносу, не “пошук винних” у власних негараздах, а об’єднання, організація та методичні зусилля, докладені до розбудови господарства і державних інституцій, спроможні подолати економічну залежність і відсталість. В умовах експансії так званого “гібридного світового порядку”, що характеризує сучасну цивілізаційну трансформацію, набувають нового звучання ідеї Д. Донцова про роль влади-власності у системі реалізації національних інтересів, взаємозумовленість процесів творення національної економіки та національної держави [1, с. 45–46]. Адже формування олігархічно-кланової моделі економіки веде до втрати не тільки політичної, але й цивілізаційної суб’єктності нації у сенсі обмеження можливостей її вільного розвитку та самореалізації на основі найкращих ментальних рис і вільного обміну культурними, інтелектуальними та інноваційно-виробничими здобутками з іншими націями. На жаль, не втрачають актуальності заклики Є. Олесницького до подолання аграрно-сировинної спеціалізації українського господарства на зовнішніх ринках, до розвитку переробної промисловості замість експорту сировини [1, с. 77]. Тільки така позиція спро-

можна забезпечити українському господарству зростання, а нації – перспективу. У цьому нас переконує осмислення економічної історії в наскрізній єдності минулого, сучасного і майбутнього.

Глибокий сенс має той факт, що книга побачила світ у час відзначення 100-річчя Української революції*. Адже ознайомлення студентської молоді та широкого загалу з творчістю видатних українських політичних і громадських діячів сприятиме глибокому та різносторонньому вивченню економічних основ української державності, усвідомленню теоретичних засад і практичного досвіду національних державотворчих змагань. Особливе значення у цьому контексті мають повернення з небуття імен та нове осмислення поглядів видатних українців, оцінка теорії національного будівництва, зокрема створення економічних інститутів.

Рецензований посібник є вагомим внеском у розвиток інтегрально-світоглядних підходів до вивчення історії української економічної думки. У цьому навчальному виданні вони реалізуються через подання концепцій, що пов'язують історико-господарські умови та ідейно-вольові чинники розвитку суспільства, політико-економічні та аксіологічні підстави творення української державності. Відкриття національних джерел економічної та суспільно-політичної думки слугує формуванню наукової та громадянської позиції на основі засвоєння соціогуманістичних пріоритетів і набуття *вольового імперативу до активної творчої дії*. Дії, спрямованої не тільки на декомунізацію, подолання посттоталітарного синдрому та ідеологічних упереджень, але й на соціальну консолідацію, будівництво сильної держави й ефективної економіки.

Залишається лише побажати, щоб нових досліджень і видань з історії економічної думки України було більше, а їх науковий рівень і належне подання тематичного різноманіття та теоретичної глибини нашої інтелектуальної спадщини сприяли долученню до національних і світових цінностей українського народу.

Список використаної літератури

1. Січевлюк Л.В., Гофман М.О. Нарис історії економічної думки України кінця XIX – початку XX ст. в особистостях : навч. посіб. [за ред. І.Ф. Радіонової]. – К. : Університет економіки та права “КРОК”, 2018. – 256 с.

References

1. Sichevlyuk L.V., Hofman M.O. *Narys Istorii Ekonomichnoi Dumky Ukrainy Kintsya XIX – Pochatku XX st. v Osobystostyakh* [Essay on the History of Economic Thought of Ukraine in the Late XIX – Early XX Centuries in Personalities]. I.F. Radionova (Ed.). Kyiv, “KROK” University of Economics and Law, 2018 [in Ukrainian].

*Рецензія надійшла до редакції 18 травня 2018 р.
The review was received by the Editorial staff on May 18, 2018.*

* Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років : Указ Президента України від 22.01.2016 р. № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>.